

MACHIAVELLI VE HUKUK TARİHİNDEKİ YERİ *

Dr. Ekrem Buğra Ekinci

GİRİŞ

Onaltıncı yüzyılın başlarında en parlak çağını yaşayan Rönesans ve bunun yanısıra coğrafi keşifler ve teknik buluşlar, dünya hayatında büyük yeniliklere yol açmıştı. Bu da insan zekâsını harekete geçirerek, Hıristiyanlıktan gelen ruh ve madde arasındaki ihtilaf ortadan kalkmış, böylece güzel sanatlar büyük gelişme göstermişti. Ancak bunlarla fazla ilgilenemeyen Floransa'lı devlet ve fikir adamı Niccolo Machiavelli'nin aklı siyasetteydi¹.

Genellikle modern zamanların fikir hayatının, Ortaçağ'dan bu yana bir devamlılık niteliği taşıdığı kabul edilmekteyse de, bu devamlılık içinde aslında bir kopuşu gösteren Niccolo Machiavelli, Ortaçağ'da yaygın olduğu üzere teolojik dogma ve felsefik geleneklerden çıkan bilgilere dayanmayı bir tarafa bırakmış, tarih ve çağdaş siyasî uygulamaları gözleyerek sonuçlara varması ve siyaset bilimini din, ahlak gibi metafizik konulardan soyutlamasıyla bir yenilik getirmiştir. Nitekim Rönesans ile beraber Eski Yunan ve Roma felsefesine dönülmüş, ancak Ortaçağ'dan farklı olarak bu felsefe Hıristiyanlık etkisinden arındırılarak ele alınmıştır. Ayrıca kilise ile devlet arasındaki üstünlük mücadelesi ortadan kalkmış; yerine, yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkiler önem kazanmıştır. Avrupa'da merkezî mutlak monarşiler kurulmuş (İngiltere, Fransa, İspanya gibi), buna karşılık Almanya ve İtalya'da bölünmüşlük sürmüştür. İşte bu zamanda İngiltere'de Hobbes, Fransa'da Bodin ve İtalya'da Machiavelli adında üç fikir adamı ortaya çıkarak çağın yeni yönetim tarzının monarşi olduğunda birleşmiş, çağ ve toplumun içinde bulunduğu zaruretleri gözönünde tutarak gerekirse halkın hürriyeti pahasına devletin mutlak hükümlerini savunmuşlardır.

Machiavelli, insanın ve devletin hareketliliğini, bir devletin içinde çeşitli güçler arasında devamlı sürtüşmeler bulunduğunu gözönünde tutarak ampirik bir metod uygulamış, realist ve rasyonel yaklaşımlarıyla tanınmıştır². Siyaset bilimine neredeyse bir serbesti kazandırmıştır. Haklı sayılabilecek bir görüşe göre "*o zamana dek aynaya baktıklarında kendilerini güzel görmek isteyenlerden farklı olarak ilk defa korkmadan kendisini olduğu gibi görmek isteyen bir kimse olmuştur*"³.

I.MACHIAVELLI'NİN HAYATI VE YAPADIĞI ORTAM

A.Machiavelli'nin Hayatı⁴

* Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Cilt: 10, Sayı: 1-3, Yıl: 1996, Sayfa: 213-252.

¹ M. Mahir Şellaki: Nicolas Machiavel'den Düşünceler, Ank. 1959, 6.

² M. Ali Ağaoğulları: Siyasal Düşünceler Tarihi II, Ank. 1986, 23.

³ Orhan Hançerlioğlu: Erdem Açısından Düşünce Tarihi, 2.b. İst. 1966, 98.

⁴ Bu kısım, İ.Alaeddin Gövsa: Meşhur Adamlar, İst. 1933-1936 ve Meydan-Larousse ve Ana Britannica'nın Machiavelli maddelerinden yanısıra büyük ölçüde şu eserlerden faydalanılarak hazırlanmıştır: Gaetano Mosca: Siyasi Doktrinler Tarihi, Trc: Samih Tiryakioğlu, İst. 1963, s:87-93; Cecil Grayson: The Life of Niccolo Machiavelli, Routledge 1963; Felix Gilbert: "Machiavelli and Guicciardini", Politics and History in Sixteenth Century Florence", Princeton-New Jersey 1965.

Eski fakat orta halli bir âileye mensup bir hukukçunun oğlu olarak 1469 yılında Toscana'nın Floransa şehrinde doğan Machiavelli orta derecede öğrenim görmesine rağmen Latince ve Yunanca'yı iyi öğrenerek kendisini yetiştirdi. Geliri fazla olmadığı için bir memuriyete girmek zorundaydı ve 1498 yılında Floransa başbakanının, daha doğrusu Floransa'yı yöneten *Onlar Heyeti*'nin kâtibi oldu. Böylece birden Floransa'nın ikinci adamı durumuna geldi. Ondört yıl kaldığı bu görevi esnasında kendisine çok güvenildiği için elçi yardımcısı olarak çok seyahatler yaptı, bu vesileyle diğer İtalyan şehirlerini, Fransa, İsviçre ve Almanya'yı bilhassa siyaset yönüyle yakından inceleme fırsatını buldu. 1502'de evlendi ve aynı zamanda Cesare Borgia'ya elçi olarak gönderildi. Borgia'yı ustaca idare etti, buradan ülkesine değerli mektuplar yazdı. Sözcüleri ücretli askerler yerine milis ordusu kurulması hususunda tavsiye ve bir de proje gönderdiyse de bundan pek olumlu sonuç alınmadı. Bu arada Pisa'nın geri alınması için teşvikçi bir rol oynadı. Papa II. Julius nezdinde elçi gönderildi. İmparator Maximilian'ın taç giyme merâsimine katılmak üzere Bolzano'ya gitti. Almanların giyim-kuşamlarını anlatan bir kitap yazdı. Fransa'da bulunduğu sırada Fransız monarşisi üzerine küçük ama önemli bir eser kaleme aldı. 1512'de birkaç ay sonra Papa X. Leon adını alacak olan Kardinal Giovanni de Medici, İspanya ile birleşerek Floransa'yı zaptedince Medici'ler tekrar başa geçti. Eski başkan Soderini'ye sâdik kalan Machiavelli görevinden alındı, Medicilere karşı düzenlenen bir suikaste karıştığı şüphesiyle hapsedildi, bir süre sonra da sürgüne gönderildi. Giovanni papa seçilince, afvedilerek San Casciano'daki çiftlik evine çekildi. Acıklı bir hayat geçirdiği burada bol bol Polybus, Titus Livius, Dante, Petrarca, Tibbulus, Ovidius'un klasiklerini okudu, burada Nutuklar, Harp Sanatı gibi eserlerle birkaç da komedi yazdı. İtalya'nın kurtuluşunun kudretli bir devletin kurulmasıyla mümkün olduğuna kanaat getirdi. Bu iş için de Papa X. Leon'un küçük kardeşi Giulio de Medici'ye ümid bağladı. Bu sırada (1513) *Il Principe* (Prens-Hükümdar) adlı eserini buna, bunun ölmesi üzerine de yeğeni Lorenzo'ya ithaf etti. Burada lisan üzerine çalışmalar yaparak Floransa lehçesini edebiyat dili olarak lanse etti. 1520'de Floransa Üniversitesi tarafından Floransa tarihini yazmakla görevlendirildi ve *Istorie Fiorentine*'yi yazdı. 1526'da afvedilerek Papa VIII. Clementus tarafından basit bir memuriyete, sonra da elçiliğe getirildi. 1527'de Floransa'da cumhuriyet kurulunca yeni rejim artık Medici'lere yakın birisi olan Machiavelli'ye güvenmediği için kendisine yeni bir görev verilmemiş, Machiavelli aynı sene fakirlik ve unutulmuşluk içinde ölmüştür.

B.Machiavelli'nin Yaşadığı Devirde Floransa

Ondördüncü ve onbeşinci asırlarda Avrupa'nın en zengin ve en entellektüel ülkesi İtalya, burada da Floransa idi. Yaklaşık 120.000 nüfuslu bir şehir olan Floransa büyük bir bankacılık ve sanayi merkezi haline gelmişti. Tabir yerindeyse bir zenginler oligarşisi tarafından yönetilen Floransa'da, yüksek bir zenaat topluluğunda bulunmayan kimse devlet hizmetine de giremezdi. Bu zenginler arasında Medici ailesi halkın da desteğiyle sivrilerle nüfuz sahibi olmuştu, Cosma'nun oğlu Pietro, Pietro'nun oğlu Giulio ve Lorenzo, arasına sürgün ve hatta cinâyetlere uğramak pahasına Floransa'yı yönetmişler, ancak gitgide halk desteğinden mahrum kalmışlardır. Bu esnada Hieronimo Savonarole isminde bir Dominiken papazı va'zlarıyla halkı etkilemektedir. 1494'de Fransa Kralı VIII. Charles İtalya'yı işgâl etmiştir. Derken Pisa ve diğer şehirlerde Fransız destekli isyanlar çıktı. Medici'ler bunlara engel olamadıkları için toptan sürüldüler. Floransa'da cumhuriyet ilan edilerek, tüm bu olup bitenlerle nüfuzunu arttıran Savonarole, Floransa'nın lideri olduysa da ağır bir dille eleştirdiği Papa VI. Alessandro tarafından afaroz ve bir süre sonra 1498'de Fransiskanlar tarafından yakılarak idam edildi. Floransa'yı *Onlar Heyeti* adı verilen burjuva temsilcileri 1512'de Medicilerin dönüşüne dek idare etti.

Öte yandan çeşitli site ve feodal beyliklerden oluşan İtalya siyasî bakımdan paramparça idi. Floransa, Napoli, Milano, Venedik ve Papalık bu siteler içinde ileri gelenleri olup, birbirleriyle devamlı sürtüşme içerisindeydiler. Bundan faydalanan komşu devletler İtalya'yı ele geçirmeye çalışıyorlardı. Nitekim Napoli İspanya'nın eline geçti. Bir müddet sonra Avusturya Lombardiya'yı, Fransa da Savoia'yı aldı. Floransa da, Ghibellini'lerle Guelfen'ler, yani İmparator ve Papa taraftarları arasında ortaya çıkan burjuvazi-aristokrasi mücadeleleriyle gitgide yıpranmaktaydı⁵. Machiavelli, o devirde Floransa'daki nüfuz gruplarından hiçbirinin safında yer almamıştı. Bunun da çeşitli sebepleri vardı. Bir kere, Machiavelli eski fakat fakir bir ailedendi. Bu aile, asaletine rağmen fakirliğinden ötürü bu nüfuz gruplarına girememişti. Öte yandan Machiavelli, bu grupların hiçbirince sevilmeyen Soderini'yi desteklemiş olduğu için, Soderini'den sonra başa geçen Mediciler ve bunlara bağlı gruplar onu tabiatıyla aralarına alamazlardı. Medicilere karşı olan gruplar ise yine bu yakınlık sebebiyle kendisiyle irtibattan çekinmişlerdir⁶.

Bunun yanı sıra İtalya'yı giderek artan bir ekonomik çöküş tehdit etmekteydi. Artık yeni ticaret yolları ortaya çıkmış ve geçimi tamamen ticarete dayalı olan siteler gittikçe zayıflamıştır. Siteler, feodal beyliklere âit zîraat arâzileriyle çevriliydi. Buna rağmen artık kendisini beslemekten âciz bir halde olan İtalya'da, sanayi de gerilemeye başlamış, merkezî devletlerde gelişen kapitalizme karşı koyamaz olmuştu⁷. Bu sebeplerle, İtalya'yı oluşturan devletlerden hemen hiçbiri birlik kurabilecek durumda değildi. Papalık devleti ise, dünyâya hırsla sarılan papaların elindeydi⁸. Machiavelli'yi pekçok kimse tarafından yerilen fikirler serdetmeye, işte bu gibi şartlar itmişti.

II.MACHIAVELLI'NİN DEVLETE DÂİR GÖRÜPLERİ

A.II Principe (Prens-Hükümdar) Adlı Eseri

Lorenzo Medici'ye ithaf ettiği 1513 tarihli bu eserde Machiavelli, genellikle monarşi üzerinde durur ve yönetim tarzı olarak monarşiyi benimser. Floransa'nın yönetimindeki bir takım olumsuzluklar onu bu düşünceye itmiştir. Ona göre demokrasi, devleti zayıflatır, halbuki devletin kuvvetli olması gereklidir. Yoksa Machiavelli tiranlık taraftarı değildir⁹.

Yazar, eserin hazırlanmasında tecrübelerinden yararlanmış, düşüncelerini örneklerle destekleyerek böylece siyaset biliminde bir çığır açmıştır¹⁰. Bu niteliğiyle Eflatun, Aristo ve Thomas d'Aquinas'dan ayrılır. Bu kanaate ilk varan Bacon olmuştur denilebilir. Kitap, tamamı birbirinden farklı uzunlukta yirmidört kısımdan oluşan başlıca iki bölüme ayrılır. Bunlardan ilkinde, çeşitli şekillerde iktidara gelmeyi ve burada kalmayı başarmış kimselerden bahsedilir. İkinci bölüm ise, iyi bir yönetici olmak hususundaki tavsiyeleri içerir. Kitabın üslûbu realist ve çok samimî, dolayısıyla da çok etkilidir. Kitaptaki düşünceler genellikle üç grupta ele alınabilir:

⁵ Ağaoğulları, 23.

⁶ Gilbert, 173.

⁷ Ağaoğulları, 24.

⁸ İlhan F. Akın: Kamu Hukuku, 4.b, İst. ty, 90.

⁹ J. R. Hale: "Machiavelli and the Self-Sufficient State", Political Ideas, Edt: David Thomson, Suffolk-GB 1966, 30-31.

¹⁰ Mehmet R. Uluç: "Nicolo Machiavelli'nin Devletle İlgili Düşünceleri ve Onların Diğer Yazarlar Üzerindeki Etkilerine Genel Bakış", İÜHFİM, C:XXX, S:1-2, Y:1964, 308; Mehmed Akad: "Machiavel-Bodin ve Hobbes'da Monarşi Anlayışı", İÜHFİM, C:XL, S:1-4, Y:1974, 559.

1.Bir Hükümdarlığın Kurulması

a. Babadan Oğula Kalan Hükümdarlıklar

Bunlarda şayet hükümdar, atalarının kurduğu düzene saygılıysa, halk zaten itaate alışık olduğundan mesele yoktur. Mesele çıkacak olursa, hükümdar duruma göre tavır alır, böylece hükümdarlık kudreti devamlı olur. (Machiavel: Hükümdar, Tercüme: Vahdi Atay, Bölüm:II, sayfa:15-16)

b.Karma Hükümdarlıklar

Karma, yani tümü itibariyle yeni olmayıp da, yeniliğin sadece tabii unsurlardan birinde olduğu hükümdarlıklarda iktidarın istikrarlı olması zordur. Hükümdarın fethettiği yeni bölge, kendisinininkiyle hemhudut veya halkı kendi teb'asıyla aynı dili konuşmaktaysa ve de hür yaşamaya alışık değillerse, iş nisbeten kolaylaşır. Burgonya, Brötonya, Gaskonya, Normandiya gibi. Bu halde hükümdar, o bölgenin âdetlerine dokunmamalı, vergileri arttırmamalı ve eski hânedanı tümüyle ortadan kaldırmayı da ihmal etmemelidir. Ancak devletin bu yeni unsuru yabancı bir millettense iş daha zorlaşır. Bunun için de şu çareler tavsiye edilebilir: 1.Türklerin Yunanistan'da (Bizans'da) yaptığı gibi hükümdarın orada oturması, 2.Orada koloniler kurması, 3.Aynı bölgede yabancı bir hâkimiyet veya nüfuzun kurulmasına engel olması, 4.Orada zayıf hükümdarlıklara destek olup kuvvetli olanları zayıflatması. Fransa kralı XII. Louis, böyle davranmadığı için Lombardiya'yı elinde tutamamıştı.(III-16-17)

c.Yeni Hükümdarlıklar

aa.Hükümdarın bizzat kendi kuvvetleriyle ele geçirdiği yeni hükümdarlıklarda iktidarı korumak kolaydır, zorluk bu iktidarı ele geçirmektedir. Türklerde olduğu gibi. Hz. Musa, Keyhüsrev, Teseus ve Romulus gibi silahlanmış olmalıdır. Savonarole bu sebepten kaybetmişti.(VI/29vd)

bb.Hükümdarın başkalarının veya talihin yardımıyla ele geçirdiği yeni hükümdarlıklarda ise iktidarı korumak çok zordur. Burada kolaylık, hükümdarlığı ele geçirmektedir. Milano Dukası Francesco di Sforza çok zor elde ettiği dukalığı kolay muhafaza ederken, babası sayesinde başa gelen Cesare Borgia buna muvaffak olamamıştır.(VII/32vd)

cc.İktidara cinâyet yoluyla gelenler de vardır. Fermo di Oliveretto ve Sirakuza Kralı Sicilyalı Agathocles gibi. Bunlar toplumun alt tabakasından sivrilmiştir. İktidarı elde tutabilmek için her türlü kötülüğe başvurmuşlardır. Kendini emniyet altına alabilmek için başlangıçta ve bir defada başvuru "iyi kullanılmış zulüm" sayesinde Agathocles başta kalabilmiştir.(VIII/39vd)

dd.Sivil hükümdarlıklarda, yani bir kimsenin diğer vatandaşların yardımıyla elde ettiği hükümdarlıklarda talih ve kabiliyetten ziyâde politik kurnazlığa ihtiyaç vardır. Siterde asillerle halkın karşı karşıya gelmesiyle iki gruptan biri bir kimseyi hükümdar yapar. Asillerin hükümdar yaptığı kimse, kendisiyle eşit statüde olduğu için diğer asillere nüfuz edemez ve iktidarı elinde zor tutar. Halkın seçtiği hükümdarın işi ise kolaydır. Hükümdar, iki halde de halkın sevgisini kazanmalıdır.(IX/43vd)

ee.Ruhânî hükümdarlıklarda hükümdar olabilmek için hem kabiliyetli hem de talihli bulunmak gereklidir. Ancak iktidara geldikten sonra bunların ikisine de ihtiyacı kalmaz. Çünkü burada halk, köklü din prensiplerine dayanan iktidara bağlıdır. Bu hükümdarlıklar mesud ve emniyetlidir.(XI/48vd)

2. Hükümdarın Taşınması Gereken Nitelikler

Hükümdarın hem sevilmesi hem de kendisinden korkulması gerekir. Bunun ikisi biraraya zor geleceğinden korkulan birisi olmak tercih edilir, çünkü bu daha etkilidir. Sadece sevilen biri olmak, insanların kötülük ve fesatlıkları karşısında pek işe yaramaz. Ancak hükümdar, ordusunun başındayken zâlim görünmekten çekinmemelidir. (XV,XVII) Barış zamanında harp sanatını öğrenmeli ve tarih okumalıdır. (XIV)

Hükümdar, idare ettiği kişilere yumuşak davrandığı zaman müsbet sonuç elde edemiyorsa, onları sindirmeye bakmalıdır. Hem kendinden nefret ettirmemeli, hem de halk nezdinde küçük düşmemelidir. (XVI)

Eğer bir hükümdar, basîretli ve ayağını denk alabilen bir kimseyse, verdiği sözleri tutmayabilir. Ancak bunun için bu sözün kendisine zarar getireceğine veya bu sözü verdiği zamanki şartların değiştiğine kanaati bulunmalıdır. Madem ki insanlar ahde vefâli değiller, hükümdar için böyle bir şey haydi haydi câizdir. İnsanların hepsi iyi olsalardı iş değişirdi, zaten güzel olan elbette hileden uzak ve namuslu yaşamaktır. Sözgelisi, Papa VI. Alessandro karşısında her zaman kandıracağı kimseler bulmuştur. (XVIII/67vd).

Hükümdarın, bir hükümdarda bulunması ve uyulması durumunda tehlike doğabilecek merhamet, doğruluk, cömertlik, insaniyetlilik, dindarlık gibi huyları, hiç değilse taşıyormuş gibi görünmesi çok iyi olur. (XVIII) Zîra bu nitelikleri yerine getirebilmesi için yapması gerekli başka şeyler vardır ki bunlar iktidarını zayıflatır. Cömert görünmek için debdebeli yaşamak ve vergileri arttırmak gibi. (XVI,XVII)

Hükümdar, ücretli askerlere bel bağlamamalıdır. Çünkü bunlar barış zamanında yağma, savaşta da firardan başka birşey bilmezler. Buna karşılık millî bir ordu kurması gerekir. (XII,XIII,XIV/50vd) Machiavelli, hükümdarın iyi bir asker ve kumandan olmasını ister. Bu düşünceye varmasında Pisa savaşları sırasında, Pisa ordusu kumandanı Vitelli'nin şahsiyetinin etkisi olmuştur¹¹.

Hükümdar, sağlam ve güçlü bir teşkilat meydana getirmelidir. Bakanlarını titizlikle seçmeli, onları kendisine bağlamak için gerekirse her yola başvurmalıdır. Buna karşılık, dalkavuk ve akılsız adamlardan uzak durmalıdır. Müşâvirlerine fikir danışmalı, ancak bunu kendi istediği zaman yapmalıdır ki iyi fikirler de kendi aklından doğmuş olsun. (XXII,XXIII)

Hükümdar, talihe itibar etmemelidir. Talih sel gibidir, aktığı zaman herkes boyun eğer, dindiği zaman ise herkes setler yapıp engel olmaya çalışır. Hele İtalya buna çok elverişlidir. (XXV)

Sonuç olarak hükümdar kendi tavırlarının en faziletli olduğunu göstermeye çalışmalı, gerektiğinde ahlak dışı davranışlarda bulunması gerektiğini bilmelidir. Zira gayeye ulaşmakta her yol mübahtır¹². Burada Machiavelli'nin konu edindiği hükümdar, daha ziyade onun şahsında tecessüm eden devlettir¹³.

3.İtalya'nın Durumu

¹¹ Hale, 26.

¹² Muvaffak Akbay: Umumi Amme Hukuku Dersleri, 4.b, Ank. 1961, 201; Ayferi Göze: Siyasal Düşünce Tarihi, İst. 1982, 126.

¹³ Uluç, 314.

Burada Machiavelli kötümser ve derin hesapçı kişiliğini bırakmış ve idealist bir tarzda İtalya'nın, anavatanının yabancı hâkimiyetinden kurtulması gaye ve çarelerini işlemiştir. (XXVI) Kitabın özü de budur. Zîra yazar, bu gaye için bazıları aşağılık sayılabilecek çareleri tavsiye etmek zorunda kalmıştır. İtalya'nın kurtarılması için yüreklerinde hâlâ vatanseverlik ateşi yanan İtalyanlara liderlik rolünü Lorenzo di Medici ve ailesine vermektedir.

B.Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio (Titus Livius'un -Roma Tarihi adlı eserinin- İlk On Cildi Üzerine Dersler)

1513 ve 1519 tarihleri arasında yazılan ve üç kitaptan oluşan bu eserinde de yazar aynı üslûbu izlemiş, ancak Il Principe'den farklı olarak cumhuriyeti ele almıştır. Devlet fikri, devletin idaresi, korunması, büyümesi ve çöküşüne yer vermektedir. Bunu yaparken de subjektif bir metod takip ederek, ahlak gibi metafizik kavramlara değinmekten kaçınmaktadır¹⁴.

1.Birinci Kitap

Roma'nın kuruluşu örnek verilerek devletin ortaya çıkışı açıklanmaktadır. Buna göre herkesin kendi başına yaşadığı, bir birlikten sözedilemeyen şehirlerde, emniyetin kalmaması ve tecavüzlere tek başına karşı konulamaması üzerine, halk içlerinden birine yetki ve otorite vererek başa geçirdiler. Kötülerin kınanması, iyilerin takdir edilmesi sözkonusu olmaya başlayınca da adâlet fikri teşekkül etti. (I/2) Machiavelli, burada Polybios ve Aristo'nun tasnifleriyle paralel olarak üç hükümet şekline bahsetmiştir: Monarşi, aristokrasi ve demokrasi. Bu yönetim tarzları bozularak tiranlık, oligarşi ve demagojiye dönüşebilir. (I/3) Cumhuriyetin gelişebilmesi halka, senatoya ve bunlar arasında uyuşmayı sağlayan başkanlara bağlıdır. Halk ile senato arasında denge kurulması ve sürtüşmelere engel olunması çok önemlidir. Halkı başıboş bırakmaya gelmez, bu, devletin gücünü azaltır. (I/4)

İster monarşi, isterse cumhuriyet olsun, devlet düzenini kuran tek bir kişi olmalıdır. Hz. Musa, Romulus, Likürk, Solon gibi. (I/9) Bütün iktidarı elinde tutan kimse bunu tiranlığa dönüştürmemelidir. Zâten bu kimse, artık kendinin değil de kamunun menfaatini düşünecektir. (I/10)

İdarecilerin ve halkın medenî kurallara uyması ve toplum düzeninin sağlanması din ve Allah korkusu sayesinde olabilir. Roma'da bu vardı. Bugün Papalık, Hz. İsa'nın getirdiği prensiplere bağlı olmadığı için tahripten başka birşey yapamamaktadır. (I/11-15) Görülüyor ki Machiavelli aslında dinin değil, Hristiyanlığın esasına aykırı olarak, dini dünyevî iktidara âlet eden Papalık politikasının aleyhindedir. Nitekim bu eserini nazara almaksızın Il Principe'deki düşünceleriyle yazarı değerlendirmek, pek sağlıklı olamamaktadır.

Hükümdar, yerine bir başkasına bırakacak ise bu kimsenin ehil olup olmadığına dikkat etmelidir, ehil değilse iktidarı elinde tutamaz. (I/19)

Bir devletin yenileştirilmesi ve daha hür bir duruma getirilmesi, bir başka deyişle geliştirilmesi mümkündür. Ancak bunun için eski alışkanlıkları devam ettirmeli, eski müesseseleri elde tutmalıdır. Roma'da ise krallığın kaldırılıp yerine konsüllüğün ihdâsında olduğu gibi. (I/25)

¹⁴ Akın, 83.

Eserin son bölümünde insan psikolojisinden bahsedilmektedir. (I/42) İnsanlarda hem iyilik hem de kötülük vasıfları vardır. Roma'nın çöküşü, çıkartılan zîraat kanunlarından kaynaklanmaktadır. Yetki ve iktidarı elde tutmak için yaşın önemi yoktur. Roma'da konsül Valerius Corvinus yirmiiki yaşındaydı ve "*mükâfat ehliyetedir, soya değil*" demiştir. Scipion Pompeus da genç yaşta işbaşına gelmişti. (I/60)

2.İkinci Kitap

Romalıların tarihine ayrıntılı bir şekilde yer verdiği bu kitabın önsözünde Machiavelli, tarihçilerin beğendikleri kişileri gökleri çıkarıp, sevmedikleri kimseleri de yerin dibine batırmak suretiyle insanları aldattıklarını, halbuki özellikle siyaset sahasında gerçeklerin açıkça söylenmesi gerektiğini bildirmektedir. Romalılar, gerçeklere yüz çevirdikleri için, ülkelerini batıdan Franklara, doğudan da Türklere bırakmak zorunda kalmışlardır. Romalılar, imparatorluğu Titus Livius'un öne sürdüğü üzere, talihleri değil, kabiliyetleri sayesinde elde etmişlerdir. (II/1)

Cumhuriyetlerin gelişip büyümesinin üç yolu vardır: Birincisi, Toskana'da olduğu gibi birkaç cumhuriyetin eşit bir birlik teşkil etmeleridir. İkincisi, Romalıların yaptığı üzere cumhuriyetlerden birinin diğerlerine hâkim kılınmasıyla biraraya gelmeleridir. Üçüncüsü, Atina ve İspartalıların denediği bir yol olup, yenilen diğer cumhuriyetlerin teb'asını teb'a kabul etmektir. Bunlardan ikincisi en tercihe şâyan olanıdır, birincisi ise mahzurludur. (II/4)) Cumhuriyetlerin birleşmesinde sözkonusu olan problemlerden biri lisan ve mezhep ayrılıklarıdır. (II/5)

Kitabın devamında Romalıların savaşı nasıl yürüttükleri, savaşın ortaya çıkış sebepleri, eski savaş kurallarının ne kadar değiştiği gibi savaş tekniğine dâir bilgiler verilmektedir. (II/6,9,16,30 vd)

3.Üçüncü Kitap

Devletin sona eriş ve çöküşünün de ele alındığı kitapta, devletin ömrünü uzatma yolları da gösteriliyor. Eğer bir müessese olan devlet, temel prensiplerine sıkı sıkıya sahip olursa ömrü de uzun olur. Ancak bu sıkı sıkıya bağlılık, devletin gelişmesine engel olmamalıdır. (III/1)

Suikastler ya vatani, ya da hükümdarı hedef alır. İkincisi genellikle hükümdara duyulan nefretten kaynaklanır. Ancak ilki daha çok hükümdarın hâkim olduğu vatanlarını kurtarma endişesini taşıyan kimselerce yapılır. Brutus ve Cassius gibi. (III/6)

Kitapta devletin zayıflamasına sebep olan hususlara, iç ve dış düşmanlara da dikkat çekilmektedir. (Örnek olarak III/13,25,26)

Devlete hizmet etmek isteyen kimse, öncelikle egoistliği bırakmalı, icabında vatan sevgisi uğrunda şahsî kızgınlıkları -Fabius Massimius Rullianus gibi- unutulmalıdır. Bu, kendi hakkı olduğu halde başkasının diktatör seçilmesine ses çıkarmamıştı. (III/30,47)

Devlet eğer hür kalmak istiyorsa, yine Quintus Fabius gibi askerî, siyasî ve diğer her türlü ihtiyaçları karşılayacak yeni vasıtaları temin etmelidir. (III/49)

III.MACHIAVELLI'NİN ETKİLERİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

A.Diğer Yazarlara Etkisi

1.İlk Devirler

Sağlığında Machiavelli'nin fikirleri pek ciddi etkiler doğurmamıştı. Ölümünden dört yıl sonra, Papa V. Clementius'un izniyle *Il Principe*'nin yayınlanması üzerine aleyhinde ciddi bir cereyan doğdu. Kilise mensupları, yazar ve eserlerini nefretle reddetti, hatta Canterbury Başpiskoposu Reginaldo Polo, bu yazıları ancak şeytanın yazmış olabileceğini söyledi. Bir müddet sonra reform hareketinin ortaya çıkışıyla bu harekete duyulan muhalefet, Machiavelli aleyhtarlığını daha da körükledi. Hele Cizvitler öylesine aleyhteydiler ki, âdetâ Cizvitlik ile Machiavelizm birbirine zıt iki kavram olarak bilinir duruma geldi. 1592'de Cizvit tarikatından Antonio Possevino, *Iudicum* adlı eserinde hükümdarların Hıristiyanlığın prensiplerinden ayrılmaması gerektiğini, bu sayede Allah'ın onlara yardım edeceğini bildirerek, bir bakımdan Machiavelli'nin fikirlerini çürütmeye çalışmıştır. İspanya'da Ribadeneyra, Francesco di Suarez, J. di Maria da bu yolu izlemişlerdir. İtalya'da râhib Luccnesini de yazdığı eseriyle, fanatik bir Machiavelli aleyhtarı olarak ortaya çıkmaktadır. G. B. Busini, Savonarole'nin halefi Piognosi'den, kendisini kahraman ilan eden Machiavelli'nin dışında herkesin nefret ettiğini söylemektedir. Bunlar, Machiavelli'yi önyargılarla değerlendirmiş, hatta çoğu zaman tek taraflı yaklaşmışlardır¹⁵.

2.Onyedinci ve Onsekizinci Yüzyıllar

Zamanla hayatı ve fikirleri tarafsızca kritik edilmeye başlanan Machiavelli'ye realistliği ve tarihî gözlem metodunu kullanması bakımından hak verenler çıkmıştır. İtalya'da F. Paruta, F. Guicciardini ve J. Botero gibi. Bunlardan Paruta, Machiavelli'nin tarihî olaylara yanlış sonuçlar bağladığı ve kilisenin bu sebeple tavır aldığını da bildirmeyi ihmal etmemiştir. Çoğu zaman Machiavelli ile kıyaslanan İtalyan devlet ve fikir adamı Guicciardini ise, tarihin tekerrür edeceğine inanmamaktadır. Bununla birlikte, O da monarşi taraftarı olmak yönüyle Machiavelli ile aynı düşüncededir. Botero, hükümdarlığın korunmasının kurulmasından daha önemli olduğunu ve bunun için hükümdarlığın Hıristiyanlığa yakın olması gerektiğini savunmuş, ancak hükümdarın kesin olarak ne dostu ne de düşmanı bulunduğunu söyleyerek Machiavelist fikre yaklaşmıştır¹⁶.

Fransa'da onaltıncı asrın ortalarına gelindiğinde Machiavelli artık iyice tanınmaktaydı. Machiavelli aleyhtarı gibi gözüke de Bodin'in eserlerinde ortak düşünceler vardır. Ne var ki Bodin devleti Machiavelli gibi insan tabiatı yönüyle değil, hak-hukuk bakımından ele almıştır. Fransa'da St. Barthélmie katliâmından sonra Katolik olmayanlar arasında da Machiavelli aleyhtarlığı yayılmıştı. Kalvenist olan Gentillet, Fransa kraliçesi Catherine de Medicis'nin hemşehrisi ve de Katolik olduğu için Machiavelli'ye karşıydı. Adı geçen katliâmın müsebbibi bile neredeyse Machiavelli'ydi. Gentillet'nin etkisiyle Cizvit papazı A. Passouin de bu düşünceleri savunmuştur¹⁷. Bu sebeple Machiavelli, âdeta bir siyaset sembolü haline gelmiştir. IV. Henri ve XIII. Louis'nin despotik yönetimleri zamanında bile Machiavelli aleyhtarlığı devletin resmî politikası oldu. Voltaire, Büyük Friedrich'in *Machiavelli'yi Çürütme Denemesi* adlı kitabını Fransızca yayımlayıp, buna yazdığı önsözde Machiavelli'nin dünyaya cinâyet ve

¹⁵ Uluç, 324-325.

¹⁶ Akbay, 204; Mosca, 120-121; Uluç, 326.

¹⁷ Göze, 128.

zehirleme dersleri veren birisi olduğunu söylemekte, vatanın birliği endişesinin geçerli mazeret sayılamayacağına işaret etmektedir¹⁸.

Siyasî liberalizm yayıldıkça Fransa'da Machiavelli'nin lehinde eserler de verilmeye başlanmıştır¹⁹. Kardinal Richelieu'nün teşvikiyle yazdığı eserinde Piskopos Machon, Machiavelli'nin Hıristiyanlığa aykırı davranmadığını söylemektedir²⁰. Diderot, Holanda'da Spinoza ve onu takiben *Sosyal Sözleşme* adlı eserinde Rousseau, Machiavelli'nin iyi ve dürüst, ancak Medici'lerin emrinde çalıştığı için, baskı altındaki vatanına karşı beslediği sevgiyi ve hürriyete duyduğu hasreti gizlemeye mecbur bir kimse olduğunu, Cesare Borgia'nın kahraman olarak seçilmesinin bu kanaati desteklediğini, Roma sarayının bu eseri yasak etmesinin yerinde olduğunu, çünkü anlatılanların açıkça Roma sarayını tasvir ettiğini bildirmektedir²¹. Rousseau'ya göre Machiavelli, cumhuriyet ve halk hâkimiyetine taraftardır. Tarihçi Amelot de la Houssaye de, *Il Principe*'yi Fransızcaya çevirirken yazdığı önsözde, Machiavelli'yi eleştirenlerin önyargılı olduklarına dikkat çekmektedir²². Fransa Başbakanı Kardinal Mazarin devrinde G. Naude, *Il Principe*'ye benzer bir eser yazmış, Başbakan, Kral XIV. Louis'ye bu yönde nüfuz ve etki etmiştir²³.

İngiltere'deki durum da hemen hemen böyledir. Marlowe, Shakespeare ve Ben Johnson gibi yazarlar Machiavelli aleyhtarlarının başında gelmekteydi. E. Spencer, Machiavelli'yi çok iyi incelemiş ve bir eserinde onu *Matchawell* ismini verdiği dinsizlik, sahtekârlık, zorbalık timsâli kurta benzetmiştir. Bununla beraber İrlanda üzerine yazdığı bir eserinde, Machiavelli'yi çok geride bırakacak şiddette tedbirler alınmasını tavsiye etmiştir. F. Bacon ise Machiavelli'nin fikirlerini kısmen kabul etmiştir. Hobbes'a gelince, bu da Machiavelli'ye aleyhtar gibi görünüyorsa da ortak düşüncelerinin çokluğu muhakkaktır. Ancak devletin ortaya çıkışı hususunda birisi (Hobbes) korkuyu, diğeryse (Machiavelli) rızâyı köken kabul etmektedir. T. Moore da antimakyavelist bir yazardır. Halbuki Machiavelli, Floransa'da Reform adlı eserindeki ütopyalarıyla, ütöpik ekole etki etmiştir. Hatta gariptir ki, İtalyan ütöpisti T. Campanella da Machiavelli'ye milliyetçi eğilimler taşıdığı gerekçesiyle karşıdır²⁴.

Daha önce de belirtildiği üzere Holanda'da Spinoza, *Tractatus Theologico Politicus* adlı eserinde Machiavelli'ye yakın fikirler ileri sürmüştür. Her ikisi de devlete mutlak bir yetki tanıyarak, ülke üzerinde devletin tam hâkimiyetini kabul etmekte, düşmanlara karşı hoşgörülü davranılmaması ve devlet işlerinin ehil kimselere bırakılması gerektiğini söylemektedirler. Ayrıca halkın hareketlerinde akıllıca değil, egoist davrandığını ve devlet adamlarının buna dikkat etmek zorunda olduğunu bildirmektedir²⁵. Spinoza, *Il Principe*'nin gizli anlamlar taşıdığını, bunların da Machiavelli'nin hürriyetçiliğini gösterdiğini belirtmektedir²⁶. Öte yandan Prusya Kralı Büyük Friedrich, Spinoza'nın dini, Machiavelli'nin ise ahlakı yıkıcı olmak itibarıyla benzediklerini söylemektedir²⁷.

¹⁸ Bu önsöz için bakınız: Machiavel: Hükümdar ve Büyük Frederik'in Makyavel'i Çürütme Denemesi, Trc: Vahdi Atay, İst. tarihsiz, s:99-102.

¹⁹ Ağaoğulları, 35.

²⁰ Göze, 128.

²¹ Akın, 87.

²² Bu önsöz için bakınız: Vahdi Atay tercümesi, s:9-12.

²³ Göze, 128.

²⁴ Uluç, 328-329.

²⁵ Uluç, 329.

²⁶ Ağaoğulları, 37.

²⁷ Büyük Frederik'in Machiavel'i Çürütme Denemesi, Anti-Machiavel, Trc: Vahdi Atay, 103.

Zaman ilerledikçe Machiavelli taraftarlarının sayısı da artmaktaydı. Gaspare Scioppius adlı bir Alman, *Apologisto* adlı eserinde ahlak ve siyaseti ayrı ele alarak Machiavelli'ye hak vermektedir. Leibniz, ahlak ve siyaseti birbirinden ayırmaya karşı olarak Machiavelli'yle zıt düşünceye sahip ise de, Machiavelli'yi iyi tanımakta ve takdir etmektedir. İtalya'da Giambatista Vico, Giannone ve Giuseppe Maria Galanti gibi yazarlar Machiavelli'nin fikirleriyle ilgilenmişler, bunlardan Vico, Machiavelli'yle benzer düşünceler ileri sürmüştür. Galanti ise "*Elogia di Nicolo Machiavelli cittadino e segrotario Fiorentina*" adlı eserinde, Machiavelli'nin *Il Principe* ve *Discorsi* adlı eserlerinde yer alan fikirlerinin tamamen birbirine zıt olduğunu bildirmektedir. Ugo Fascolo ise Machiavelli'nin *Il Principe* adlı eserinin, hükümdarların âcizliğini yüzlerine vurmak için yazılmış bir çeşit tuzak olduğunu söylemektedir²⁸.

3.Ondokuzuncu Yüzyıl ve Sonrası

Bu devirde Machiavelli üzerinde geniş ve tarafsız incelemelerde bulunulmuştur. Almanya'da Hegel, Napoléon devrindeki parçalanmış ve bir kurtarıcı bekleyen Almanya'yı Machiavelli'nin İtalya'sına benzetmektedir. Ona göre Machiavelli bir vatanseverdir, devleti herşeyin üzerinde tutmaktadır. Fichte de baskıcı, kuvvet esasına dayalı bir devlet tasavvur etmektedir. O'na göre devletin iç işlerinde ahlak prensiplerine uyması gerekliyse de, dış ilişkilerde böyle bir zorunluluk yoktur, çünkü burada güç esastır, halkın menfaati en üstün kanundur. Ayrıca devleti korumanın yanısıra büyütme de gerekir, yoksa devlet giderek küçülecektir. Yine Almanya'da J. Ranke ve Meinecke, Machiavelli'yi savunmuşlardır²⁹.

Fransız Edgar Quinet, *Il Principe*'nin son kısmını onaltıncı yüzyılın *Marseillesse*'i olarak nitelendirir. Guiraudet'ye göre Machiavelli, tutkulu bir vatanseverdir³⁰. Paul Janet, Rousseau'yu fazla iyimser bularak, vatanın kurtulması gayesini taşıyan bir kimsenin ahlaka aykırı işleri meşruymuş gibi tavsiye edemeyeceğini söylemekte; öte yandan J. J. Chevallier de Machiavelli'nin vatanseverliğine dikkati çekmektedir³¹.

Ondokuzuncu yüzyılda, giderek birliğin kurulmasına çalışıldığı İtalya'da, Machiavelli'ye taraftar bir cereyan doğmuştur. Pavia Üniversitesi profesörlerinden Andrea Zambelli, Machiavelli'nin, yaşadığı devir gözönünde tutularak değerlendirilmesi gerektiğine, O'nun aslında modern medeniyetin kurulmasına çalışmış ilerici bir fikir adamı olduğuna dikkat çekmektedir. Francesco de Sanctis de bu hükme katılarak Machiavelli'nin modern çağın kurucusu olduğunu söylemektedir. Çünkü papalık ve imparatorluk gibi Ortaçağ kurumlarının eksik ve kötü taraflarını ortaya koymuş, yeni bir düşünce tarzı ve tarih anlayışı getirerek Hegel ve Vico'yu etkilemiştir³².

Oreste Ferrera ise Machiavelli'nin İtalya'nın birleşmesi değil, dışarıdan gelecek saldırılardan korunması endişesini taşıdığını ifade eder ve onun Venedik ve Pisa'ya tavır almasını delil gösterir³³. Ayrıca bir Rönesans insanı olan Machiavelli'nin, devletin yanında millet kavramına pek değer verdiğini de kabul etmemektedir³⁴. Benedetto Corce, Machiavelli'yi zamanından soyutlamakta ve onu psikolojik açıdan ele alarak insan ruhundan çok iyi anladığını

²⁸ Uluç, 330.

²⁹ Uluç, 330.

³⁰ Aġaoġulları, 39.

³¹ Akın, 88-89,91.

³² Uluç, 332.

³³ Uluç, 332-333; Akın, 88.

³⁴ Aġaoġulları, 40.

söylemektedir. Vilfredo Pareto ve Gaetano Mosca, Machiavelli'nin fikirlerini yeni bir tarzda değerlendirerek, monarşi ve demokrasi yerine aristokrasinin (yönetici sınıf hâkimiyeti) üstünlüğünü ileri sürmüşler, yönetici sınıfa verdikleri önem sebebiyle Machiavelli'ye yaklaşmışlardır³⁵.

Lord Maccaulay, Machiavelli'nin onaltıncı yüzyıl İtalya'sından soyutlanamayacağına dikkat çekmekte, Jeffrey Pulver da buna katılmaktadır³⁶. K. Marx, Machiavelism'e pek taraftar görünmemekteyse de, onun Floransa Tarihi adlı eserini çok takdir etmektedir. George Sorel, kuvvete verdiği önem itibarıyla Machiavelli ile aynı kanaati taşımaktadır. Machiavelli, Sorel ve onun aracılığıyla İtalyan faşizmini etkilemiştir³⁷. Francesco Ercole, Machiavelli'yi çok iyi incelemiş ve İtalya'da Birinci Cihan Harbi'nden sonra doğan anarşiyi ezmek için onun fikirlerinin en iyi çare olduğunu ileri sürmüştür.

Zamanımız yazarlarından G. Prezzolini de Machiavelli'nin ateşli bir savunucusudur. Ona göre devletler arası ilişkilerde ideal değil, kuvvet hâkimdir. Komünist Rusya'nın faşist Almanya ile Polonya'nın işgalinde birleşmesi, demokrat ABD'nin faşist Portekiz ile ittifakı, komünist Yugoslavya'ya yardım etmesi ve Latin Amerika'daki askerî darbeleri desteklemesi de Machiavelli'nin "*bugünün müttefiki yarın düşman olabilir*" sözünü doğrulamaktadır³⁸. Gilbert, Machiavelli'nin batı dillerinde devlet (stato) tabirini ilk defa kullanan yazar olduğuna dikkat çekmektedir³⁹.

Türkiye'de R. G. Okandan, Machiavelli'nin realist ve gözlemci tarih metoduna dikkat çekerek, Yunanlı filozoflardan ve İtalya'nın içinde bulunduğu şartların etkisinde kaldığını ve böylece devletin güçlenmesine önem verdiğini bildirmektedir. Yine O'na göre Machiavelli, pozitif hukuk dışında bir tabii hukukun varlığını kabul etmediği için, devletin gayesi ve menfaati yönünde her vasıtayı meşru saymıştır⁴⁰.

M. Akbay, Machiavelli'nin izlediği realist ve gözleme dayalı tarih metodu sebebiyle modern politika biliminin kurucusu olduğunu belirtmektedir. Bununla beraber O'na göre insanların hepsinin kötü ve mutlak olarak ahlaksız kabul edilmesi yanlıştır, ahlaka aykırı davranmak devletin lehine değil aleyhinedir, zîra yönetilenler yönetenlere bu sebeple nefret beslerler, ayrıca idarecinin devamlı olarak gerçek yaradılışına aykırı şekilde davranması mümkün değildir. Bunlardan hareketle Akbay, siyasetin genel prensiplerle başarıya ulaşılan bir bilim değil, aynı zamanda bir sanat olduğunu ifade etmektedir⁴¹.

İ. Akın'a göre Machiavelli, İtalya birliğinin kurulması ve korunması arzusunun gerçekleşmesi için zamanın gereklerine uymanın zaruretini belirtmiştir⁴². Akın da Machiavelli'nin hürriyet taraftarı olduğunu, Il Principe'de zorbalığı tavsiye etmesinin bununla bir tezat oluşturmadığını, Machiavelli'nin tuzak hazırlamak bir yana, samimiyetle fikirlerini ifade etmekten başka birşey yapmadığını kaydetmektedir. O'na göre Machiavelli, sırf devletin kurulması ve korunması için, bir başka deyişle mecburen kötü sayılacak usullere gidilmesini tavsiye etmiştir, nitekim Machiavelli'nin fikirleri yıllar sonra İtalya birliğinin kurulmasında

³⁵ Mosca, 256 vd; Uluç, 333.

³⁶ Ağaoğulları, 40.

³⁷ Alâeddin Şenel: Siyasal Düşünceler Tarihi, 3.b, Ank. 1990, 399.

³⁸ Uluç, 334.

³⁹ Gilbert, 178.

⁴⁰ R. Galib Okandan: Umumi Amme Hukuku, İst. 1976, 518.

⁴¹ Akbay, 206.

⁴² Akın, 89.

Kont Cavour ve G. Garibaldi'ye oldukça etki etmiştir. Baskıcı rejimlerin Machiavelli'den ilham aldığı söylemek, pek de doğru değildir.

A. Göze de Machiavelli'nin, yaşadığı ortam ve zamandan soyutlanarak ele alındığı, şahsiyeti ve eserinin gayesiyle ilgilenilmediğinden yakınmaktadır. O'na göre, eserlerini herkes istediği forma sokmaktadır. *Il Principe*, bir siyaset felsefesi eseri değildir, realist bir tarih metoduyla yazılmış pratik bir eserdir. Machiavelli, devleti laik temellere oturtmuştur⁴³.

M. Uluç, Machiavelli'ye yöneltile eleştirilerin, bazı düşünce ve kurumları savunmak sâikiyle yapıldığına dikkat çekerek, Machiavelli'nin müstebitlere yaranmak için onlara kötü usulleri öğreten bir dalkavuk değil, İtalya birliğini candan arzulayan bir vatansever olduğunu, ideal kavramlarla değil, realiteyle uğraştığını, insanların ahlaksızlığı hususunda da mutlak bir ifade kullanmış olmadığını, O'nun fikirlerinin siyasî tecrübelerden kaynaklandığını söylemektedir. Yine Uluç'a göre, devletlerarası ilişkiler, bu sahadaki bütün gelişmelere rağmen, çok defa Machiavelli'nin tesbitleri yönünde cereyan etmektedir⁴⁴.

M. Akad, Machiavelli'nin İtalya'nın içinde bulunduğu durumu gözönünde tutarak monarşiyi en uygun rejim kabul ettiğine, bu bakımdan da Bodin ve Hobbes ile hemfikir olduğuna dikkat çekmiştir. Böyle bir ortamda Machiavelli, toplumun sarsılan temellerinin oturması, düzen ve birliğin sağlanması için, devleti, daha doğrusu şahsında devleti tecessüm ettiren hükümdarı, kanunları koyma ve uygulamada tek yetkili saymış, ancak bunu yaparken adâlet prensiplerine uyması ve tiranlığa kaymaması gerektiğine de işaret etmiştir. Bu fikir, monarşilerde, geniş yetkileri haiz mutlak hükümdarın karşısında halkın geniş hürriyetlere sahip olduğuna da delâlet etmektedir⁴⁵.

M. A. Ağaoğulları "*Machiavelli siyasete özerkliğini kazandıran ve devletin mutlak özgüllüğünü ortaya koyan, siyaseti askeri bir gücün etkisinden ya da doğal açıklamalardan kurtarıp insanların eylemlerine indirgeyen, devlete egemen merkezi iktidar anlamını kazandıran ve böylece devleti layık bir temele oturtan ilk düşünürdür*" demektedir⁴⁶. Yine ona göre Machiavelli, tarih boyunca çok çeşitli siyasî cereyanların düşünceleri çerçevesinde değerlendirilmiş, böylece yanlış anlaşılmıştır. Bununla birlikte, ampirizm ile sınırlı olması, çoğu zaman olayların arkasındaki sosyo-ekonomik şartları gözönüne almaması, bazen yanılmasına sebep olmaktadır. Nitekim, zamanında yükselen burjuva sınıfını, Atina ve Roma ile zamanı arasındaki farklılığı gözardı etmektedir. Tarihî olay ve şahsiyetleri, kendi gayelerine uygun şekilde değerlendirmekten de çekinmemektedir⁴⁷.

A. Penel ise, Machiavelli'nin, burjuvazinin politik düşüncelerinde tarz değiştirme eğilimini temsil ettiğine dikkat çekmektedir⁴⁸.

B.Devlet Adamlarına Etkileri

Devlet adamlarına tavsiyelerde bulunan ve devletin mutlak hâkimiyetini savunan Machiavelli, tabiatıyla pekçok devlet adamını etkilemiştir. Papa Sixte Quint, *Il Principe*'nin

⁴³ Göze, 129-130.

⁴⁴ Uluç, 338-339.

⁴⁵ Akad, 533, 586-587.

⁴⁶ Ağaoğulları, 23.

⁴⁷ Ağaoğulları, 42, 45.

⁴⁸ Şenel, 402-403.

özetini yapmıştır. Fransa'da Catherine de Medicis, Charles Quint ve IV. Henri, İngiltere'de VIII. Henry, Machiavelli'nin hayranıydılar. Kral Leopold, Machiavelli'nin heykelini dikmiştir. Fransa İmparatoru I. Napoléon'a göre *Il Principe*, okunabilecek tek eserdir, hatta kimilerine göre *Il Principe* bizzat Napoléon'un kendisidir. III. Napoléon ise, hapisteyken *Il Principe*'yi okumuştur. Daha tahta çıkmadan evvel tamamen aleyhte bir kitap yazmasına rağmen Prusya Kralı Büyük Friedrich, tahta çıktıktan sonra ülke yönetiminde Machiavelli'nin fikirleri yönünde davranmaya mecbur kalmıştır⁴⁹. Fransa Başbakanı Kardinal Richelieu ve Mazarin, Almanya'da Prens von Bismarck ve Hitler, İtalya'da Mussolini, Machiavelli'nin koyduğu esaslara uymuşlardır. Mussolini, "*Machiavelli'ye Giriş*" adında bir kitap da yazmıştır. Hatta Mussolini ve Hitler'in yenilgisiyle Machiavelizm'in de yenildiği söylenmiştir. *Il Principe*, Rusya'da Stalin'in başucu kitabı olmuştur⁵⁰.

Osmanlı padişahlarından III. Murad ve III. Mehmed'in, *Il Principe*'yi Osmanlıca'ya tercüme ettirip okuduklarını *Machiavelli* adlı eserinde Georges Maunin bildirmektedir⁵¹. Venedikli tarihçi Sagredo'ya göre IV. Murad da *Il Principe*'yi okumuş ve ondan ilham almıştır⁵². Bu padişah, gerçekten neredeyse harfi harfine Machiavelli'nin tavsiyelerine paralel bir tarzda davranmış, düşmanlarını dize getirdikten sonra gerek hükümet merkezi olan İstanbul'da, gerekse taşrada çok sert tedbirler alarak âsâyîşi sağlamış, bununla beraber yerine göre çok güzel hareketleriyle de kendisini teb'asına sevdirmiştir.

C. Machiavelli'nin Aldığı İlham

Machiavelli'nin bir Rönesans entellektüeli olduğu biliniyor. Dolayısıyla bu devirde gelişen ileri düşüncelerin etkisinde kaldığı muhakkaktır. Ayrıca içinde yaşadığı şartlar da, düşünce dünyasına çok önemli etkiler icrâ etmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi, İtalya'nın parçalanmış siyasî durumu, en azından bir vatansever olarak onun düşünce ve sözlerinin yönünü büyük ölçüde belirlemiştir, denilebilir.

Machiavelli'nin düşünceleri, İslam-Osmanlı siyaset biliminin prensiplerine pek çok bakımdan uymaktadır, hatta siyasetnâmelerdeki tavsiyelerle yazarın düşüncelerinin paralelliği dikkat çekicidir. Siyasetnâmeler, İslam dünyasında hukukçular veya devlet adamlarının, devlet başkanlarına nasihat ve tavsiyelerini içeren, devlet yönetiminde uyulması gereken esasları gösteren eserlerdir. Bu eserler İslam hukukunun başlangıcından itibaren yazılmış, Osmanlılarda da aynı gelenek devam etmiştir. Machiavelli'nin *Il Principe* adlı eseri ise bu türün Avrupa'da yazılmış ilk örneklerindedir, ancak bu eser, İslam dünyasındaki emsallerinin en eskisinden yedi asır sonra kaleme alınmıştır⁵³.

Machiavelli'nin eserlerinde, bilhassa *Il Principe*'de siyasetnâmelerdeki esaslara çok benzer fikirler yer almakta, hatta insanda, Machiavelli'nin bu gibi eserleri okumuş ve fikirlerinde bunlardan oldukça etkilenmiş olduğu hissi uyanmaktadır. Zaten Rönesans fikriyatında İslam medeniyetinin katkıları inkâr edilemeyecek boyuttadır. Bu gelişmelerde bilhassa Endülüs etkisi bârızdır. Bu da daha çok Endülüs üniversitelerinde okuyan ve çoğunluğu hukukçu Avrupalı, bilhassa İtalyalı öğrencilerin aracılığıyla olmuştur.

⁴⁹ Göze, 129.

⁵⁰ Murat Sarıca: 100 Soruda Siyasî Düşünce Tarihi, 3.b, İst. 1980, 54; Akın, 91.

⁵¹ Ağaoğulları, 35.

⁵² Yılmaz Öztuna: Türkiye Tarihi, İst. 1966, IX./42.

⁵³ A. Reşid Turnagil: İslâmiyet ve Milletler Hukuku, İst. 1993, 23.

İslam hukuku, devletin varlığı ve korunmasına çok büyük önem vermektedir. Hatta insanların bir hükümdar etrafında birlik oluşturduktan sonra, haklı veya daha ehliyetli de olsa, bir başkasının bu birliği zedeleyici hareketlerine karşı çok ağır tedbirler getirilmiştir, öyle ki ehil, yani hükümdarlık için aranan genel şartları taşıyan bir kimseye bî'at edildikten sonra, bir başka kimse, hükümdar olarak ortaya çıksa, daha ehil olup olmadığına bakılmaksızın öldürülmesi bile meşrudur. İslam hukukunda kamunun menfaatleri, fert menfaatinin önünde gelmektedir. Devlet, îcâbında kamunun hak ve menfaatlerini koruma gayesiyle ve maslahat prensibinin ışığında, ferdî menfaatleri ikinci plana itebilme yetkisini haizdir. Yine İslam hukukunda, baştaki kişinin şahsiyeti ve nitelikleri, prensip itibariyle, çok önemli değildir. Baştaki kişi kim olursa olsun, yeter ki kamu menfaatinin ve haklarını korusun, hukuk prensiplerini uygulasin, adaleti yerine getirsin, düşmanlara karşı ülkeyi savunsun, bunları yaparken gerektiğinde sert davranmaktan da çekinmesin. Siyasetnâmeler, hükümdarlara adalete uymayı tavsiye etmekte ve kamunun haklarını korurken gerektiğinde sert davranabileceklerini bildirmektedir. Bunların üslûbu da Machiavelli'ninki gibi samimî ve realisttir. Devletin, hükümdarın şahsında tecelli etmesi, siyasetnâmelerdeki realistiği pragmatizme dönüştürmektedir. Fakat şunu da eklemelidir ki bu pragmatizm, Machiavelli'nin eserlerindeki farklıdır. Siyasetnâmelerde, en azından ahlaksızlığa cevaz şeklinde anlaşılabilir en ufak bir ifade bulunmamakta, aksine hükümdarları, öncelikle ahlak prensiplerine kesin biçimde uymaları gerektiği hususunda uyarmaktadır. Nitekim İslam kamu hukukunda adalet, yani âdil davranma hükümdarlığın şartıdır. Bu niteliğini kaybeden, meşruluğunu da kaybeder, ancak kamu düzeni endişesiyle kendisine isyan edilmezse de hukuka aykırı emirlerine itaat da edilmez, nitekim itaat etmemek başkadır, isyan etmek başkadır. Siyasetnâmelerdeki pragmatizm, esneklik ve uygulanabilirliği ifade eder. Kaldı ki, zaten İslam hukukunun genel kısmı da, aynı hukukun özel kısmı gibi dinî ve ahlakî prensiplerden sıyrılmış değildir⁵⁴. Machiavelli ise, siyaseti bugün de olduğu gibi ahlaktan ayırarak dünyevî ve maddî bir disiplin haline getirmiştir. Halbuki siyaset bilimi alanında eser veren eski Müslüman yazarlar, hükümdarın faaliyetlerinin güçlü bir ahlakî zemine oturtulmasını, siyaset biliminin esas prensibi olarak görürler, böyle bir zemin oluşturulmadan ülke yönetiminde başarılı olunabileceğini bile düşünemezlerdi⁵⁵. Nitekim İl Principe'nin, onaltıncı yüzyıl Osmanlı devlet ve ilim adamlarından Lütfî Paşa'nın *Âsafnâme* adında kaleme aldığı siyasetnâme ile kıyaslandığı bir yazıda, Machiavelli'nin ifadeleri, bilhassa hükümdara ahlaksızca önerilerde bulunması hayretle karşılanmış, Makyavelizm, "zalim bir çıkarıcılık" olarak nitelendirilmiştir. Burada Anadolu'nun da İtalya gibi paramparça olduğu aynı zamanlarda, ilim ve kalem sahiplerinin yöneticilere ahlaksızlık değil, aksine din ve ahlak prensiplerine harfiyen uymayı, devletin birliği ve dirliğinin sağlanmasında en önemli âmil olarak gösterdiklerine dikkat çekilmektedir⁵⁶.

Öte yandan Machiavelli ile onyedinci yüzyıl Osmanlı müelliflerinden Koçi Bey'in karşılaştırıldığı bir başka yazıda ikisi arasındaki benzerliklerin çokluğu üzerinde durulmuş, Machiavelli'nin yanlış anlaşılan bir kimse olduğu da belirtilmiştir. Gerçekten her iki yazar da önemle askerî teşkilat üzerinde durmuş ve paralı askerler yerine millî bir ordunun kurulmasının gerekliliğine işaret etmişlerdir. Yine her ikisi de hükümdara düzeni ve barışı sağlamak amacıyla gerektiğinde sert davranmaktan çekinmemesini salık verirken, doğruluktan da ayrılmaması ve halka kendisini sevdirmesi gerektiğini söylemektedir. Öte yandan her iki yazar da lüks ve eğlence düşkünlüğünün devlete zarar verdiğini, isyanların hep bu sebeple çıktığını

⁵⁴ Ahmed Davudoğlu: "Devlet" maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, IX/239.

⁵⁵ Harun Han Şirvani: İslamda Siyasî Düşünce ve İdare (Studies in Muslim Political Thought and Administration), Trc: Kemal Kuşçu, Ank. 1965, 59.

⁵⁶ Kâzım Yücel: "Osmanlı ve Batı'da Hükmetme Zihniyeti", Tarih ve Medeniyet, S:39, Haziran 1997, s:55-56.

düşünmekte, hükümdara yetenekli kimseleri teşvik etmesi hususunda tavsiyede bulunmaktadır⁵⁷.

Sonuç itibariyle Machiavelli, siyasetnâme yazarlarının oldukça etkisi altında kalmışsa da, en azından siyaseti ahlaktan sıyırmış görünmekle bu seleflerinin yolundan ayrılmaktadır. Bunda da, İslam siyaset hukukçularının dinî öğrenim görmüş ve aynı zamanda birer din bilgini olmalarının payı büyüktür. Machiavelli de, en azından kiliseden yetişmiş birisi olsaydı, fikir yapısında ahlakî endişeler diğerlerinin önünde gelebilirdi. Bununla beraber Machiavelli'nin siyaset biliminde ahlakın yerini tamamen reddettiğini ileri sürmek, haksızlık olur. Hatta O, dini, devletin korunmasında önemli bir esas olarak görmektedir. Ancak ayrıca belirtildiği üzere, dini istismar eden Papalığa bir tepki olarak ahlak ve dini ikinci planda tuttuğu anlaşılmaktadır.

Öte yandan Machiavelli'nin hayatının ilk zamanlarında Osmanlı tahtında Fâtih Sultan Mehmed bulunmakta, Bizans tâcını da ele geçirerek bir anlamda Doğu Roma imparatoru sıfatını kazanan bu padişah, devamlı surette İtalya'yı tehdit etmekteydi. Avrupa'nın müttefik pekçok kudretli devletlerini bozguna uğratan Osmanlı ordusu, 1480 yılında Otranto'yu fethederek İtalya yarımadasına ayak basmıştı. Bu sıralarda İtalya'nın en zengin ve parlak devletlerinden olan Floransa, Güney İtalya'yı elinde tutan Napoli ve bunun müttefiki olan Aragon krallıklarıyla savaş durumundaydı ve iyice sıkışmıştı. Osmanlı Devleti ise Venedik'i yıkmak için açıktan Floransa'yı desteklemekte olup, hatta burada dâimî bir Osmanlı elçisi bulundurmaktaydı. Floransa'nın, zenginlik ve refahını, kendisine büyük ticarî imtiyazlar veren Fâtih sayesinde sağladığı bilinmektedir. Fâtih'in İtalya'ya çıkışı Floransa'nın işine yaramış, hatta Lorenzo de Medici, Fâtih'in resmini taşıyan ve üzerinde üç taç (Türkiye, Doğu Roma ve Pontus) ve bir boş taht (Batı Roma) bulunan madalyonlar kestirtmişti. Nitekim tarihçilere göre Lorenzo, Fâtih'in Güney İtalya'yı fethedeceğini hesaplayarak kendisinin de ileride buna tâbi olacağını düşünmüştür. Böylece İtalya birliği kurulacaktı. İşte bu İtalya birliği düşüncesi, Machiavelli ve Cesare Borgia'da da devam etmiştir. Kuzey ve Orta İtalya, İtalya'da Osmanlı hâkimiyetini, İspanyol kökenli bir hânedanın hüküm sürdüğü Napoli krallığına tercih etmekteydi. Bu devirde İstanbul'da siyasî görevlerle bulunan Niccolo Sagundino, Fâtih'in İtalya ile yakından ilgilendiğini, İtalyan devletleri arasındaki ihtilafları ise yakından izlediğini, ileride İtalya'yı fethetmeyi planladığını bildirmiştir. Venedik bile İstanbul'daki elçileri Battista Gritti aracılığıyla, Osmanlıların Güney İtalya'daki fetihlerini resmen tanımıştı, kaldı ki buralar vaktiyle zaten Bizans İmparatorluğu'na âitti. Bu da Venedik'in Fâtih'i aynı zamanda Bizans tahtında kabul ettiğini göstermektedir⁵⁸. Fatih'in İstanbul'u fethinden sonra, 1455'te Floransalılara Osmanlı ülkesinde rahatça ticaret yapma imkanı tanınmış, bu arada Pera, yani Beyoğlu'nda Floransa'dan gönderilen bir konsolos da faaliyete başlamıştır. Öyle ki her yıl iki-üç kadirge ticaret maksadıyla bu ülkeden İstanbul limanına gelmiştir. Öte yandan Floransa ile Osmanlı Devleti arasında mükemmel bir ilişki kurulması, Venedik ile bu ülkenin arasını iyice açmıştır⁵⁹. Fâtih'in 1481 yılında sefere çıkması üzerine, bu seferin İtalya ve dolayısıyla kendileri üzerine olacağını kestiren Venedik, görünüşte müslüman olarak Yakub adıyla saray doktorluğuna kadar gelen Battista Iacobo adındaki bir casusları marifetiyle Fâtih'i zehirleterek öldürtmeye muvaffak olmuştur. Bu ölüm derhal "La Grande Aquila è Morta-Büyük Kartal öldü" cümlesiyle Venedik ve kısa bir zaman sonra da Roma'da bulunan Papa'ya kurye yoluyla bildirilmiş, İtalya'da günlerce toplar atılıp, şenlikler yapılmıştır⁶⁰. Bunun üzerine

⁵⁷ Gülbende Kuray: "Türkiye'de Bir Machiavelli: Koçi Bey", Belleten, C:LII, S:205, Aralık 1988, s:1655-1662.

⁵⁸ Öztuna, IV/40,98-99 (Franz Babinger'in Mehmed der Eroberer uns Seine Zeit adlı eserinin 1954 yılında Paris'de basılan Fransızca tercümesinin 474-478. sayfalarından naklen).

⁵⁹ Robert Mantran: 17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, Trc: M. A. Kılıçbay-E. Özcan, Ank. 1990, II/118.

⁶⁰ Öztuna, IV/104-105 (Babinger, 492-496)

Machiavelli'nin gerçekleşmesini candan arzuladığı İtalya'nın birleşmesi hayali birkaç yüzyıl için suya düşmüş olmaktadır.

Fâtiş, neredeyse tam anlamıyla, Machiavelli'nin *Il Principe*'de tasvir ettiği hükümdar tipidir. Yazarın, Floransa'nın yakından tanıdığı ve onun âdetâ müttefiki, hatta hâmisî olduğu bu büyük hükümdarın hayat safhalarını takip etmemesi düşünölemeyeceği gibi, ünlü eserinde de onu örnek aldığı kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Fâtiş'in davranışları ve siyaset tarzı Machiavelli'nin savunduğu fikirlerle çok benzeşir. Nitekim Fâtiş, büyük dedesi Yıldırım Bayezid tarafından kurulan ancak 1402 tarihli Ankara Savaşı ile dağılan Anadolu birliğini yeniden kurmaya uğraşmış ve bunda da başarılı olmuştur. Machiavelli'nin, Anadolu ile bu yönden benzerlik gösteren İtalya için istediği de aynı şeydir. Fâtiş, fethettiği Bizans'a gidip oturmuş, ancak ortadan kaldırdığı devletlerin hükümdar ailelerine başlangıçta dokunmamış, hatta onlara görev vererek faydalanma yolunu seçmiştir. Ancak Bizans'ın ihyası projesini iştince eski hânedanın, bilhassa Trabzon Pontus hânedanının prenslerinin tümünü idam ettirmek zorunda kalmıştır. Fâtiş, orduya da çok önem vermiş, bilhassa modern silahların kullanılmasına îtinâ ederek, girdiği savaşların neredeyse hepsini bu yolla kazanmıştır. Ayrıca dış ilişkilerde çok ince bir siyaset izlemekle bu sayede hedeflerine bir bir ulaşmıştır. Fâtiş, devletin birliği ve kamu düzeninin devamında çok büyük titizlik göstermiş, hatta bu yolda gerekirse bizzat kendi aile fertlerinin bile tasfiyesini öngören meşhur kanunnâme maddesini koydurtmuştur. Yine Fâtiş, sağlam merkezîyetçilik esasına dayanan bir devlet teşkilatı kurmayı da başarmıştır. Ancak Fâtiş'in icraatında da adalet ve ahlak prensipleri çok önemli bir rol oynar. Fâtiş, herşeyden evvel müslüman bir hükümdardır, hükmettiği ülkede ise İslam hukuku geçerlidir. İslam hukuku nazarında hükümdar, sınırsız hak ve yetki sahibi birisi olmayıp, hukuk normlarına tâbidir. İslam hukuku, devlet adamlarının, başta hükümdarın hareketlerinin sınırlarını kesin bir biçimde çizmiş, bir anlamda hareket yeteneğini kısıtlamıştır. Bu sınırlar içinde kalan kısımda da keyfi değil, maslahat, yani kamu düzeni prensibine göre davranma esasını getirmiştir. Fâtiş ise, adalet ve hukuka bağlılık hususunda en hassas davranan hükümdarların başında gelmektedir. Nitekim bu hususta müstakil eserler kaleme alınmıştır⁶¹.

IV.MACHIAVELLI'YE YAPILAN ELEPTİRİLERİN TAHLİLİ

Başlangıçta Machiavelli'yi eleştirenlerin hemen hepsi Ortaçağ Avrupasında geçerli ve yaygın zihniyetin, buna dayalı kurumların savunucularıdır. Bunların dışında kalanların hemen hepsi ise, Machiavelli'nin fikirlerini açıklarken tarihî olayların gözlenmesiyle realist ve objektif bir metod uyguladığını söylemektedir. Bizce de bu husus Machiavelli'nin bu derece ünlü olmasında ve eserlerinin rahatça okunmasında önemli bir âmidir. Tarih, çoğunlukla ezeli bir tekerrürden ibarettir. Sosyal bilgilerde de kendisine en çok güvenilecek metod, tarihî olayların bilinmesi ve günlük olayların gözlenmesidir. Örneđin, Pisa ordusu kumandanı Vitelli, öte yandan Cesare Borgia, ayrıca İtalya üzerine mücadele edegelen Fransız kralı ve Alman imparatoru, Machiavelli'nin ders çıkardığı kimselerdir⁶². Yine yukarıda geçtiği üzere, zamanın başarılı hükümdarları, bunların içinde ve belki de başında Osmanlı padişahı Fâtiş Sultan Mehmed, yazarın bu sahalardaki başlıca gözlemine teşkil etmiştir.

Machiavelli, düşüncelerini açıklarken romantizm veya ütopyalardan uzak kalmış, tamamen realist ve rasyonel davranmıştır. Bununla beraber şöhretini daha çok teorik tavsiyelerde

⁶¹ Sözelgesi Ali Himmet Berki: Büyük Türk Hükümdarı, İstanbul Fatihi, Sultan Mehmed Han ve Adalet Hayatı, İst. 1953.

⁶² Hale, 26, 28.

bulunmakla kazanmış, devlet hizmetinde fazla başarılı olamamıştır⁶³. Eserleri, karakterinin aksettği basit, samimî ve sürükleyici bir üslûpla yazılmıştır⁶⁴.

Yine siyaset bilimcilerinin çoğuna göre Machiavelli, modern siyaset biliminin kurucularındandır. Nitekim Avrupa'da devlet tabirini günümüzdeki anlamıyla ilk defa kullanan O'dur⁶⁵. Sadece bununla kalmamış, devletin kurulması ve korunması yollarını da göstermek suretiyle, teoriden ziyade pratiğe yönelmiştir. Bu sebeple, siyasete satranç oyuncusu gibi baktığı söylenmiştir. Aslında şu veya bu yönetim şeklinin savunucusu olmamıştır. O'nu ilgilendiren, toplumda istikrarlı bir birlik ve düzenin varlığıdır. Bu düzenin kurulması ve korunması için yönetenlere despotluk, verilen sözden dönmek gibi bir takım gayrimeşru usuller tavsiye eder gibi görünmektedir. Bu da siyaset tarihinde *Machiavellism* denilen ve hilekârlık ve ahlaksızlık anlamına gelen bir tabirin doğmasına sebep olmuştur. Halbuki Machiavelli devlet iktidarı için meşruluğun varlığından da bahsetmektedir. Zaten bu tavsiyelerde bulunduğu zamanlarda İtalya paramparça ve O'nun gayesi de öncelikle vatanın bu durumdan kurtarılması idi. Bunu gözönüne almadan Machiavelli'yi değerlendirmek haksızlık olur⁶⁶. Yazarın Cesare Borgia'yı övmesi de çok eleştirilmiştir. Halbuki Machiavelli, Borgia'nın kendisine değil, kurduğu devletin yapısına hayrandır. Bir başka deyişle, kim olursa olsun, yeter ki ülke birliğini kursun⁶⁷.

Machiavelli'ye göre politika kuvvete dayalıdır. Bugün bu düşüncedeki gerçek payı ortaya çıkmıştır. Bilhassa uluslararası ilişkilerde böyledir. Yazar bu dersi, Fransa kralı ile Alman imparatorunun İtalya üzerine mücadelelerinden çıkarmıştır⁶⁸.

Ayrıca Machiavelli'nin despotizm taraftarı olduğu kanısını pek isabetli bulmayan Spinoza ve Rousseau'nun da içlerinde bulunduğu pekçok yazar, O'nun aslında hürriyet dostu, hatta cumhuriyetçi olduğunu iddia etmişlerdir. Bununla birlikte, getirdikleri deliller pek güçlü ve açık değildir, Floransa'yı Papa veya piskoposun yönetmesinde olduğu gibi⁶⁹. Her şeye rağmen Machiavelli'nin gayesi asırlar sonra da olsa gerçekleşmiş ve onun fikirleri başta Almanya olmak üzere parçalanmış devletlerin birleşmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Papalık hâkimiyetine olduğu kadar feodaliteye de karşı çıkarak, bunun İtalya'nın birliğine engel olduğuna dikkat çeken Machiavelli, hükümdarların derebeylere değil, halka dayanması gerektiğini söylemiştir⁷⁰.

Gayeye ulaşmak için her türlü vasıtaların kullanılabileceği yönündeki görüşleri, Machiavelli'nin en çok eleştiriye uğrayan görüşleridir. Bu görüşler, siyaset bilimi tarihinde, daha ziyade kurnaz, hatta hilekâr, baskıcı, hatta zâlim tavırları hatıra getiren Machiavellism tabiriyle tanınmaktadır. Halbuki Machiavelli, bu fikirleri vatani olan İtalya'nın birleşmesi hususundaki tutkusunun etkisiyle ortaya atmıştı. Bunu yaparken de tamamen realist ve pratik davranmaktaydı. Gayet ahlaklı bir ömür süren, dürüst bir memuriyet hayatı geçiren yazar, ne hîle, ne de zorbalık taraftarıydı, hatta ihtiraslı bile değildi. Eğer öyle olsaydı, Mosca'nın da dediği gibi, mezihmetleri sayesinde meslek hayatında epey yükselebilir, fakirlik ve unutulmuşluk

⁶³ Mosca, 92.

⁶⁴ Mosca, 102.

⁶⁵ Gilbert, 178; Uluç, 309.

⁶⁶ Hale, 25.

⁶⁷ Hale, 28; Ağaoğulları, 26b.

⁶⁸ Kemâlî Saybaşılı: Political Theory, Volume I-Historical Foundations, İst. 1989, 136.

⁶⁹ Ağaoğulları, 37.

⁷⁰ Şenel, 397.

içerisinde ölmezdi⁷¹. Halbuki aynı yönde düşünenler, Machiavelli'den farklı olarak, her zaman şahsî menfaatlerini ön planda tutmaktaydılar⁷². Nitekim, insafli davranan bazı yazarlar, onun ahlaksızlığı savunan birisi olmak bir yana, bir devlet kurucusu sayılması gerektiğini söylemişlerdir⁷³. Kaldı ki bazıları, Machiavelli'nin tavsiye ettiği ikiyüzlülüğün, günümüzde propaganda anlamına geldiğine ve propagandayı iktidarın esas unsurlarından biri konumuna ilk olarak O'nun getirdiğine işaret etmektedirler. Yine aynı yazarlar, Machiavelli'nin hükümdarın verdiği sözlerde durmayabileceğine dâir sözlerini ise "hikmet-i hükümet" in gerektirdiği bir ikiyüzlülük olarak nitelendirerek modern bir îzah getiriyorlar⁷⁴.

Machiavelli'nin insanları tümüyle ahlaksız ve kötü olarak nitelendirdiği iddiası da doğru sayılmaz. O, tecrübelerine dayanarak insanların kötülüklerine karşı gereken bir takım tedbirleri almalarını idarecilere tavsiye etmektedir. İnsanlarda iyi nitelikler yaygın olsaydı, Machiavelli'nin başka yollar tavsiye edeceği muhakkaktı⁷⁵. Zaten Machiavelli'nin ahlaki görünüşte siyasetten bağımsız gibi ele alması bu iddiaya sebebiyet vermiştir. Halbuki bazı yorumculara göre, aslında ahlaki siyasete bağlı ve onun içinde gören, hatta gücünü de ondan aldığı düşünün Machiavelli, bir anlamda ahlaki kiliseye bağımlılıktan kurtarmış, devamlı değişme istidâdı gösteren ve devletin korunmasına bağlı bir ahlak anlayışı getirmiştir⁷⁶.

Machiavelli devletin kurulması ve korunmasında dinin birleştirici etkisini kabul etmekle beraber, kilise ve Papalığın bunu kötüye kullandığını, İtalya birliğinin bu sebeple kurulmadığını söylemektedir. Ortaçağ Hıristiyanlık felsefesi gözönüne alınırsa yazarın bu fikirlerine katılmamak mümkün değildir. Machiavelli, bir bakımdan devleti laikleştirmiş, dini de devlete bağımlı kılmıştır. Böylece günümüzde bu sahada gelinen aşamada büyük rolü olduğu söylenebilir⁷⁷. Bunu da tabîî karşılamak lâzımdır, çünkü Machiavelli zaten o zamana kadar bilimin her dalında, bilhassa siyaset sahasında kalem ve söz sahibi olan kilise mensuplarının aksine kilise dışından, yani laik bir kimsedir, dolayısıyla söylediği sözler ve savunduğu düşünceler de bu nitelikte olacaktır. Zaten o zamanki Hıristiyanlık, bir yandan Yahudi dininin esaslarını kökünden reddetmiş, öte yandan Yunan felsefesi ve Roma medeniyetinin boyasıyla boyanarak inanç ve amel esaslarını bu beşerî sistemlere oturtmakla, yalnızca ahlakî esaslar içeren bir din hüviyetine bürünmüş durumdaydı.

Machiavelli, fikirleri hemen her devir ve zeminde çok yanlış anlaşılan bir kimsedir. Bunun sebebi de eserlerinde kullandığı üslûp olabilir. Çünkü yazar, bazılarının da tesbit ettiği gibi, gerek memuriyeti, gerekse iktidardakilere yakınlığı itibariyle, düşündüklerini açıkça söylemek yerine, kimi zaman, hatta çoğu zaman üstü kapalı ve özet halinde geçmeyi tercih etmiştir. Öte yandan zaten fazla bir tahsili bulunmamaktadır, bu da bazen yanlış sonuçlara varmasında âmil olmuştur. Realistliğiyle bir yana, kimi zaman çok hissî davrandığı görülmekte, bu da bazı düşüncelerinin isabetini azaltmaktadır. Fikirlerinin bir kısmı ise, gereğinden fazla büyütülmüş, farklı mecrâlara çekilmiştir. Bununla beraber zamanla hadiseler, pekçok düşüncesinde isabet kaydettiğini göstermiştir.

Yönetenlerin kanunlara uymalarını zorunlu gören Machiavelli'nin adalet anlayışı da pratik ve taşıdığı gayeye uygundur. Buna daha çok kanunîlik demelidir. "*Ahlak ile kanun çatışırsa kanun*

⁷¹ Mosca, 103.

⁷² Şenel, 398.

⁷³ Haçerlioğlu, 101.

⁷⁴ J. J. Chevallier'den naklen Sarıca, 53.

⁷⁵ Mosca, 96.

⁷⁶ Şellaki, 21-22; Akad, 559.

⁷⁷ Şellaki, 13; Akad, 560; Sarıca, 53; Şenel, 396-397.

ağır basar" sözü buna delildir. Maamafih, devletin kuruluşunda böyle bir şart aramaması isabetli bulunmamıştır⁷⁸.

Machiavelli, sosyal kuvvetler arasındaki dengelerin iyi hesaplanmasıyla devlette emniyetin sağlanacağını, toplumdaki bozukluğun yalnızca hukukî tedbirlerle giderilebileceğini savunarak aslında pek de öyle despotizm taraftarı olmadığını da göstermektedir. Burada sorun kanunların niteliğine kalıyor, bu da onun ilgi alanına girmemektedir.

Machiavelli, siyaset biliminde kurnazlığı temsil eden bir kimse olarak tanınmıştır. Fakat Discorsi'deki bazı satırlar, bilhassa *Il Principe*'nin son bölümü, O'nun çok açık sözlü ve açık fikirli bir kimse olduğunu göstermektedir⁷⁹. Maamafih, devlet yönetiminde kurnaz olmak bir kabahat değil, bir meziyettir.

Yazar, kadere inanan bir kimsedir. Ancak insanların gereğinde olayların gelişimine etki edebileceğini, bir başka deyişle "cüz'î irâde" yi kabul etmektedir. Bu ise, kaderi inkâr eden burjuvaziye karşılık aristokrat bir inanç tarzıdır⁸⁰.

Machiavelli, tarihçi olarak da ismini duyurmuştur. Ancak tarihçiliği, siyaset bilimeciliği kadar üstün değildir. Bir defa tarihî şahısları fazlasıyla ön plana çıkarmaktadır. Zamanında Rönesans'ın getirdiği bilim ve sanat sahasındaki gelişmelerden ve olayların arkasındaki ekonomik realitelerden hiç bahsetmemektedir. Belli bazı gayeler güttüğü için tarihî olaylara peşin hükümlü yaklaşmaktadır. Ayrıca çok hicivci bir mizâcı vardır. Sevdiğini âdetâ göklere çıkarırken, sevmediğini yerin dibine batırmakta, bu da her zaman doğru sonuçlara varmasına engel olmaktadır. Halbuki bizzat kendisi böyle tavırları onaylamamaktadır⁸¹. Farklı zaman ve yerlerde geçen olayları, bu farklılıkları gözardı ederek bir kefedede değerlendirmektedir⁸². Çok kesin ifadeler kullanmakta, hiç esneklik payı bırakmamaktadır. Halbuki herşeyi tek ve kesin bir sebebe bağlamak, hele siyaset biliminde pek doğru değildir. Söz gelişi, *Il Principe*'nin üçüncü bölümünde ifade ettiği gibi Türkler, Yunanistan'a gidip oturdular ama bu orayı elde tutmalarına yetmedi. Yine de tarihe dâir çok enteresan düşünce ve gözlemlere vardığını söylemek zor değildir. Siyaset sahasındaki tavır daha objektiftir, şahsî duygu ve siyasî tercihlerine fazla yer vermemektedir.

Machiavelli'nin takdir edilmesi gereken özelliklerinden birisi de, eserlerinde insanın ruh yapısı üzerinde realist tahlillerde bulunmuş olmasıdır. İnsanların mutlak iyi veya mutlak kötü olarak davranamayacaklarını belirtmektedir. Bununla birlikte, bu tahlilleri yaparken de tek taraflı davranma alışkanlığından kurtulamamıştır. Öyle ki bu tahlili okuyan kimsede "ya büyük bir tiksinti, ya da büyük bir hayranlık" uyandırmaktadır. Mosca, buna şu örneği vermektedir: Yazar, insanın düşmanlarını bertaraf edememesi durumunda bu defa onları koruması gerektiğini savunur, halbuki bunu yapayım derken insanın başkalarına zarar verme ihtimalinin çok fazla olduğunu gözardı eder⁸³.

Paralı askerlerden hiç bir fayda gelmeyeceğini, her devletin millî bir ordusu bulunması gerektiğini söyleyen yazarın takdire değer bu fikri de yavaş yavaş uygulama alanı bulmuştur.

⁷⁸ Akad, 561-562.

⁷⁹ Ağaoğulları, 38.

⁸⁰ Gilbert, 193-194; Hale, 31; Şenel, 393-394.

⁸¹ Şellaki, 171.

⁸² Mosca, 98-99; Şellaki, 193.

⁸³ Mosca, 99.

SONUÇ

Siyaset bilimi tarihinde hakkında en çok düşünce üretilen, taraftarları ve aleyhtarlarının neredeyse kesin saflarla birbirinden ayrıldığı yegane düşünürün Machiavelli olduğu söylenebilir. Machiavelli, tarihte benzerine az rastlanan, gerçekten çok enteresan bir insandır. Sonuç itibariyle, ahlaktan ayrı bir şekilde ele alınan siyaset biliminin bir anlamda kurucuları arasında sayılabilecek olan Machiavelli, realist ve gözleme dayanan bir tarih metodu kullanmasıyla ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Sokrates'in felsefede yaptığı gibi, Machiavelli'nin de politikayı âdetâ gökten yere indirdiği söylenmiştir⁸⁴. Dürüst ve vatansever bir kimse olup o zamanlar paramparça bulunan ülkesi İtalya'nın birleşmesini yürekten istemektedir. Bu arzunun verdiği buruklukla, birisinin çıkıp her ne pahasına olursa olsun bir otorite kurmasını söylemiş, bunu yaparken de kurulacak bu otoritenin korunması için nasıl davranılması gerektiğini açıklamıştır. Öte yandan devletin korunması, kuvvetli bir hükümdar ve bu hükümdarın devleti temsil etmesi, kamu çıkarının fert çıkarlarının önünde gelmesi gibi İslam siyaset hukuku prensiplerinden hayli ilham aldığı görülmektedir. Bu bakımdan eserleri, İslam siyaset hukukundaki siyasetnâmelerin yüzyıllar sonra Avrupa'da kaleme alınmış ilk örneklerindedir. Ayrıca zamanın en büyük hükümdarı olan Fâtih Sultan Mehmed ve kurduğu düzenin Machiavelli'yi hayli etkilediği, hatta *Il Principe* adlı eserinde, o zamanlar neredeyse İtalya birliğini kuracağına inanılan bu hükümdarı esas aldığı anlaşılıyor. Ancak kilise dışından bu yazarın, İslam hukukundaki devletin esasını ahlakın oluşturduğu prensibini gözardı etmesi, bir başka deyişle ahlak ile siyaseti birbirinden ayırmış görünmesi, O'nun en çok eleştirilen özelliklerindedir. Bununla beraber Machiavelli'nin, o devirlerde pek de akla gelmeyecek orijinal hususları, ileri görüşüyle ve keskin zekâsıyla ortaya koymakla, günümüz siyaset anlayışına katkıda bulunduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Bu arada bilimsel bir dil ve ifade kullanmış, düşüncelerini canlı örneklerle anlatmıştır. Görüşlerinde bir takım hatâlı ve eksik taraflar da yok değildir, unutulmamalıdır ki Machiavelli de bir insandır, kaldı ki takdire değer özellikleri ve düşüncelerinin yanında, bunların bir önemi kalmamaktadır. Eserleri, bilhassa *Il Principe*, asırlardır dünyânın hemen her yerinde büyük bir rağbet ve takdirle okunagelmıştır.

⁸⁴ Şellaki, 21; Şenel, 398.